

dr Lamija Hadžiosmanović

ULOGA BISERA U KULTURNO-PROSVJETNOM UZDIZANJU MUSLIMANA

Preporodni period u kulturi bosanskohercegovačkih Muslimana uvjetovan je nizom vanjskih faktora. On zapravo počinje s dolaskom jedne nove političke uprave - austrougarske, odnosno zapadnog kulturno-civilizacijskog toka. To je period kraja prošloga stoljeća kada se u kulturi zbivaju krupne promjene: postupno se napušta viševjekovna okrenutost istočnjačkim formama i sižeima i prihvata se zapadni kulturni krug. Ovi procesi nisu jednoznačni i brzi, iz njih se stvara jedna specifična kulturna tekovina koja nije ni istočna ni zapadna, nego susret tih dviju kultura.

Svaka nova svjetovna škola, nova štamparija, list, časopis, jesu segmenti koji će zajedno graditi ono što zovemo preporodom u kulturi bosanskohercegovačkih Muslimana. Jedan dio toga procesa ponio je na sebi i časopis *Biser*, koji je djelovao svega tri godine, (1912.-13., 1913.-14. i 1918.), ali je nesumnjivo i on dao određeni doprinos.

Biser se javlja kao četvrti po redu muslimanski časopis od početka preporodnog perioda i razvija svoju djelatnost u vrijeme kad prestaje da izlazi *Behar*, dakle u jednom kulturnom vakuumu.

Grupa savremenih mostarskih intelektualaca: Muhamed Behlilović, Mihrab Šukri Karišiković, Husein Đogo, Abdurrezak Hivzi Bjelevac, Salih Bakamović, Omer A. Balić, okupljaju se oko Muhameda Bekira Kalajdžića u namjeri da pokrenu jedan list koji bi bio okrenut književnom i kulturnom stvaranju Muslimana Bosne i Hercegovine. Osnovna intencija lista naznačena je u podnaslovu "List za širenje prosvjete među Muslimanima".

Već je navedeno da se ovaj list javlja u vremenu kada nastaje zatišje u kulturnom i književnom životu. *Biser* zato ima i zadatak da animira i stvaraoce i čitaoce. Uredništvo naglašava da će *Biser* biti "poučno-zabavni list" koji će ići za tim da širi prosvjetu među Muslimanima, kloneći se politike. Slijedeći takvu orijentaciju *Biser* postaje jedino glasilo iz koga se nije moglo ni nazrijeti da je rat na pomolu.

Iako se *Biser* distancirao od politike u onom klasičnom smislu, ipak se on svojom programskom orijentacijom svrstao na dvoznačan put, s jedne strane bio je vrlo angažiran u isticanju autohtonosti bosanskohercegovačkih Muslimana, ali je isto tako bio naklonjen panislamizmu, pa i

panturcizmu. Panislamistička njegova orijentacija bila je zapravo slijeđenje ideja koje su ustvari već tada bile u nestajanju. U prvom broju ovog časopisa M. Hivzi Muftić piše tekst pod naslovom: "Šta je naš cilj?" U odgovoru na ovo pitanje on navodi širenje vjere, pravde, reda, napretka i tolerancije, ali i afirmaciju bosansko-muslimanske narodnosti. Zanimljivo je da bosanske Muslimane u nacionalnom smislu, imenuje Bošnjacima.¹

Svoju programsku orijentaciju *Biser* je odredio ovako: "Biser će gledati da probudi našu svijest, da se već jednom maknemo sa naše dosadašnje mrtve tačke gdje se je mnogo pero slomilo, mnoga lijepa i plemenita ideja ugasila, mnogo veliko i plemenito djelo propalo. List Biser štampaće se latinicom, te će donositi izabrane radove naših književnika u pjesmi i prozi, pa bili oni poučnog ili zabavnog sadržaja, razne pripovijesti iz našeg svakidašnjeg života, zatim prijevode iz turske, arapske i strane literature (kod potonje, ukoliko se ne bude kosilo s programom lista); donosiće rasprave koje zasijecaju u islam i u naša životna pitanja i potrebe, kao i prikaze iz stranih literatura, kao i razne događaje iz islamske povijesti i islamskog svijeta, sakupljanjem narodnog blaga, itd."²

Biser ima dva karakteristična perioda svoga djelovanja: jedan, onaj poznatiji i bolji jeste vrijeme kad ga je uređivao Musa Ćazim Ćatić (1878.-1915.) i kada su u njegovom izdavačkom odboru sjedili poznati i savremeni poslenici.

Iako Ćatić nije do kraja bio samostalan jer mu je Muhamed Bekir Kalajdžić, kao vlasnik i izdavač, uglavnom diktirao pravac, ipak je vidljiva Ćatićeva invencija u uređivanju. U listu je bilo mnogo zanimljivih prevoda, neki su iz Ćatićevog pera. Za dvije godine koliko je Ćatić uređivao ovaj časopis, u njemu je objavio i dosta svojih pjesama. Među njima su posebno karakteristični soneti kao forma koju Ćatić prvi uvodi u muslimansku književnost. Tako *Biseru* pripada čast da na svojim stranicama objavi jednu pjesničku vrstu koju do tada nije poznavala muslimanska književnost.

Ćatić je preuzeo uredništvo lista od osmog broja i taj Kalajdžićev izbor ocijenjen je visoko. "Da će Biser i nadalje ostati na visini lijepo uređivanog poučno-zabavnog lista, svjedoči sam književnički glas našeg Ćazima, koji je sa svojih radova svuda u našoj domovni poznat i priznat."³ U svakom slučaju to je najzanimljiviji i najuspješniji period *Bisera*. Ćatić,

1. M. Hivzi Muftić: Šta je naš cilj? *Biser*, Mostar, 1912.-13. I, 1.

2. Uredništvo Bisera: Riječ - dvije o pokrenuću Bisera, *Biser*, Mostar, 1912.-3. I, 1, str. 1.

3. Uprava Bisera: Našim prijateljima, suradnicima i pretplatnicima, *Biser*, Mostar, 1912.-13. I, 8, str. 168.

talentirani stvaralac i čovjek bogatog duha i širokih vidika, insistirao je na časopisu koji bi bio progresivan u najširem značenju tog pojma. Zbog takvih svojih ideja i nastojanja, Ćatić je u čestom sukobu sa vlasnikom Kalajdžićem, koji se direktno miješa u uređivačku politiku, nastojeći da realizira svoje dosta uske, pa i konzervativne poglede. Ovi odnosi daju se naslutiti i iz Ćatićevog pisma Avdi Karabegoviću gdje veli: "Moram ti se izjadati. Između mene i redakcijskog odbora *Bisera* s jedne strane, i Kalajdžića s druge, nastale su nesuglasice povodom uređivanja i pravca lista, pa bi vrlo lahko moglo doći do neizlaženja lista. Kalajdžić pokušava da se miješa u redakcijske poslove i daje direktive u pisanju, što ja svaki put kategorički odbijam."⁴

Jedan od drastičnijih sukoba između redakcije i vlasnika *Bisera* dogodio se kada je Kalajdžić insistirao da njegov list prenese iz *Misbaha* polemičke tekstove Sakiba Korkuta, u kojima se napadaju muslimanski akademičari, "zbog tobože svoje vjerske indiferentnosti i rada na nacionalnom osvješćivanju muslimana". Tada su iz redakcije istupili Husein Đogo i Hivzi Bjelevac, ali je Ćatić i dalje ostao kao urednik. Narušenog zdravlja Ćatić uskoro napušta i *Biser* i Mostar da se više nikada ne vrati u njega. Međutim, njegov utjecaj osjetio se još neko vrijeme u *Biseru*. *Biser* je i dalje nastojao da neguje one glavne književne i kulturno-prosvjetne tekovine Muslimana iz razdoblja njihovog osvajanja zapadne pismenosti. Zato se ovaj list zalagao za okupljanje svih muslimanskih intelektualacapisaca na jednom zajedničkom poslu - širenju prosvjete i kulture među Muslimanima. Tako se na ovim stranicama susreću imena: Safvet-beg Bašagić, Edhem Mulabdić, Osman Nuri Hadžić, Fehim Spaho, Šemsudin Sarajlić, Hamdija Mulić, Hazim Muftić, Hivzi Bjelevac, Mirhab Šukri Karišković, Husein Đogo, Sulejman Mursel, Fejzulah Čavkić i drugi predstavnici mlade književne generacije.

Po Kalajdžićevom nalogu u drugom godištu *Biser* se okreće religijsko-islamskom duhu, pa se to kaže i u novom podnaslovu: "List za širenje islamske prosvjete."

Intencija časopisa *Biser* bila je za muslimanski svijet postupno dovedena "kulturnom i prosvjetnom napretku", da ga "kulturno i prosvjetno podigne i ojača", i izvuče "iz onog mrtvila u kome se je nalazio". Zato je on posebnu pažnju posvetio člancima poučno-zabavnog obilježja, pripovijestima iz svakodnevnog života, te prijevodima prvenstveno iz turske i arapske literature. Uz to ovdje su našle mjesta narodne

4. Omer Zorabdić: Musa Ćazim Ćatić - jedan pjesnik i jedno vrijeme, *Oslobođenje*, 28. X 1990., XLVII, 15210.

umotvorine, te rasprave koje "zasijecaju u islam i u naša životna pitanja i potrebe" i obavještavaju o raznim događajima "iz islamske povijesti i islamskog svijeta".

Ovakav tematski okvir davao je za pravo onima koji su na stranicama *Bisera* našli panislamističke ideje. Mada je to vlasnik časopisa negirao i insistirao na neutralnosti svoga lista, on se prirodno svoje koncepcije ipak svrstao na stranu pretežno islamske problematike, što, naravno, samo po sebi nije značilo i panislamizam.

Biser je prije svega bio književni časopis. Na njegovim stranicama javilo se tridesetak pjesničkih imena među kojima su najznačajnija: Musa Ćazim Ćatić, Šemsudin Sarajlić i Fadil Kurtagić. Ćatić je objavio oko pedeset svojih pjesama i upravo u ovoj poeziji najvidljivija je spona orijentalno-islamskog civilizacijskog kruga i utjecaja savremenog jugoslavenskog i evropskog pjesništva. Na njegovoj poeziji najbolje se vidi onaj preporodni karakter koji nastupa u našoj književnosti.

Svoju saradnju u *Biseru* općenito Ćatić završava pjesmom "Krvavi stihovi" objavljenom u četrnaestom broju drugog godišta.

Što se tiče proznih tekstova, *Biser* je praktikovao objavljivanje obimnih djela i pripovijesti u nastavcima. Tako je objavio i jedan cijeli roman. Među proznim piscima, na stranicama ovog lista javljaju se: Hamdija Mulić, Šemsudin Sarajlić, Hazim Muftić, Abdurezak Hivzi Bjelevac i niz mladih neafirmiranih pisaca. Među dosad nepoznatim piscima, najznačajniji trag ostavlja Nafija Sarajlić. Kao što je Ćatić obilježio pjesnički opus *Bisera*, tako je u prozi Bjelevac najmarkantniji pisac. Kroz dva godišta provlači se njegov roman "Pod drugim suncem". I ovaj roman, kao što je to i Ćatićeva poezija, označava onu prekretnicu ka novoj književnoj orijentaciji, odnosno prožimanju istočnjačkog i zapadnog. Uz navedeni roman Bjelevac je u *Biseru* objavio i "Hadžermeresov dnevnik".

Kratka komedija "Lukavi opančar" nije predstavila Bjelevca uspješnim piscem kao što je to slučaj sa njegovim romanima. I inače dramski tekstovi u *Biseru*, mada raznovrsni po žanru ne predstavljaju najviše domete muslimanske dramske književnosti. Pored Bjelevca, ovdje je Husein Đogo objavio farsu "Doktor Lacmanin", Nedžip Ćardžić adaptaciju priča o Ali-babi iz Hiljadu i jedne noći i Nazif Resulović dramu "Sloga".

U odabiru prevedenih djela *Biser* je uglavnom okrenut Istoku, ponajviše turskoj literaturi. Dok su njegovi prethodnici *Behar* i *Gajret* insistirali na književnosti Zapada, *Biser* nalazi probitačnijim za svoga čitaoca literaturu islamskog duha. Najveću zaslugu za dobre prijevode u *Biseru* ima Ćatić. On posebno insistira na turskoj poeziji i njegovi prijevodi -

prepjevi su ono naljepše što je *Biser* objavio u prijevodnoj književnosti. To je uglavnom savremena poezija socijalne tematike. Čatić je prevodio i prozne tekstove. Pored njega kao prevodilac iz istočnih književnosti javlja se jedino Salih Bakamović. Nekoliko prijevoda iz evropskih književnosti pripada manje poznatim autorima.

Karakteristike *Bisera* koje smo naveli odnose se uglavnom na prva dva godišta. Treće se javlja 1918. godine, neposredno nakon završetka rata, u teškim vremenima, gladnim duhovnosti. Kalajdžić pokušava da ponovo ispuni prazninu koja je nastupila u muslimanskoj novinsko-časopisnoj djelatnosti za vrijeme rata. "Tu i tamo bilo je pojedinačnih glasova i poduzeća, no skupna rada, zajedničke inicijative nije bilo niti je moglo biti iz jednostavnog razloga što nije bilo organa u kojem bi se izmjenjivale misli i okupljale sile. Biserova je ambicija da prekine ovu pogubnu stagnaciju i okupi sve naše kulturne radnike: feslije i saruklije, mlađe i starije."⁵

Iako je Kalajdžić nastojao da produži onu uspješnu liniju iz prva dva godišta, nije u tome uspio vjerovatno i zbog objektivnih okolnosti. I dalje u njemu saraduju renomirana savremena imena: Šemsudin Sarajlić, Hivzi Bjelevac, Hazim Muftić, Sulejman Mursel, Hajdar Fazlagić, Hamdija Mulić, Nafija Sarajlić, Jusuf Tanović i drugi i taj dio u kome se oni javlja ju može se ocijeniti uspješnim. Međutim, stranice lista koje su posvećene životnoj tematici gube na svojoj vrijednosti jer se Kalajdžić i dalje kloni da u *Biseru* tematizira složene društveno-političke procese. To je vrijeme kada se rješava sudbina južnoslovenskih naroda, a *Biser* se izdiže iznad toga i razumljivo je da gubi čitaoce i dah. Tako se on postupno gasi da bi skončao s četverobrojem koji nosi datum 1-15. decembar.

Ako bi se htjelo izdvojiti mjesto časopisa u ukupnim kulturnim i društvenim procesima prvih decenija ovog vijeka, nesumnjivo je da bi se moralo dati određeno mjesto u *Biseru*. U posmatranju njegovog značaja zanimljive su dvije linije. Vlasnik ovog lista Muhamed Bekir Kalajdžić od početka do kraja izlaženja lista se trudio da ga izluči iz tekuće politike i da se usredsredi na kulturni i prosvjetni angažman.

Njegova primarna ideja bila je da se muslimansko stanovništvo probudi iz letargije i okrene napretku. U tim idejama, međutim, Kalajdžić je preferirao islam kao uzor. On je čak izbjegavao uključivanje u tada vrlo aktuelne rasprave o nacionalnom identitetu, iako je djelovao u procesu posebnosti Muslimana.

Druga linija vrijednosti *Bisera* ostvarivala se mimo želje i koncep-

5. Anonim: S Uredničkog stola, *Biser*, Sarajevo, 1918. III, 1, str. 16.

cije Kalajdžića. Eminentni saradnici *Bisera*, među kojima posebno ističemo Ćatića i Bjelevca učinili su da se u ovom listu osjeti jače duh vremena i onaj prelazni period, koji Muslimane Bosne i Hercegovine definitivno odvaja od istočnjačkog duha u umjetnosti kao jedinog izvorišta i oslonca. To je onaj period kada se i Istok i Zapad susreću dajući novi kvalitet i novi izraz. Ta linija prožimanja i preplitanja nije prestala do današnjih dana.

The Role of Biser in the Cultural and Educational Ascension of the Moslem People

If one should single out the place of periodicals in the overall cultural and social processes in the first decades of this century, the *Biser* would, without any doubt, earn a rather high place. Two lines can be seen when observing its importance: the owner of this journal, Muhamed Bekir Kalajdžić, tried to get his newspapers out of politics from the very beginning of its publication and to focus on the cultural and educational matters.

His primary idea was to awaken the Moslem population from the lethargy and to turn it towards progress. However, Kalajdžić preferred Islam in his notions as his ideal or model. He even avoided becoming involved in the contemporary quarrels about the national identity although he did work towards the process of seeing Moslems as a separate national entity.

The other line of *Biser's* value took place even without the wish and concept of Kalajdžić himself. The prominent contributors to *Biser*, among whom one should mention Ćatić and Bjelevac in particular, made this journal to feel more strongly the spirit of the time and the interim period during which the Moslems of Bosnia and Herzegovina finally became detached for the oriental spirit in arts as the only source of inspiration and its principal support. It was the period when the East and the West met having given the new quality and the new expression. This line of interchangeable intertwining did not end until our time.